

*Резнічук Марина Сергіївна,  
аспірантка кафедри порівняльного і європейського права  
Інституту міжнародних відносин  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

## **ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Процес глобалізації та тісно пов'язані з цим явищем зміна кон'юнктури ринку та інтенсифікація конкуренції створили нові імперативи для організаційного механізму функціонування держав на міжнародній арені. Сьогочасні тенденції в міжнародній економіці зводяться до того, що держави прагнуть до інтеграції власних економік, в першу чергу, з метою досягнення макроекономічної стабільності, економічного розвитку та активного економічного зростання.

Слід зауважити, що поряд з глобалізацією міжнародних економічних відносин відбувається процес регіоналізації, тобто інтеграції держав, яка націлена на розвиток торговельно-економічної співпраці між ними в межах певного регіону. Такі протилежні, на перший погляд, явища, тим не менш, варто розглядати комплексно, оскільки, взаємодіючи, вони посилюють економічний ефект від лібералізації економік держав одночасно з врахуванням регіональних особливостей їхнього економічного розвитку.

Варто підкреслити, що кількість та географічна приналежність держав-учасниць інтеграції дозволяє виділити декілька її видів: регіональна, міжрегіональна та міжнародна інтеграція. Регіональна інтеграція охоплює певні, визначені за територіальним принципом розташування держави, зокрема, в межах одного географічного району або континенту (наприклад, Африканський Союз, метою якого є створення ефективного функціонування спільного ринку).

Міжрегіональна інтеграція може мати місце тоді, коли держави-учасниці розташовані в різних регіонах або навіть континентах. Такий вид інтеграції більш характерний для зон вільної торгівлі.

Як зазначає К. Адамова: «Глобальну інтеграцію слід розуміти як процес взаємного зрощування національних економік на основі їх взаємозалежності, зміцнення господарських і суспільно-політичних зв'язків та формування відповідної інституційної системи міждержавних взаємодій з виникненням глобального простору міжнародного життя»[1, с. 8].

В.Іноземцевим надано таке поняття глобалізації в контексті економічної інтеграції: «Сучасна глобалізація являє собою процес перетворення регіональних соціально-економічних систем, які вже досягли високого ступеня взаємозалежності, в єдину світову систему, що розвивається на основі уніфікованих закономірностей»[2].

Термін «економічна інтеграція» досліджувався в працях багатьох економістів: зокрема Б. Балашша в своїй праці «Теорія економічної інтеграції» розглядав економічну інтеграцію як процес та стан справ (state of affairs) – в якості процесу вона передбачає певну сукупність заходів, спрямованих на ліквідацію дискримінації між економічними одиницями, які належать до різних держав; як стан – економічна інтеграція означає відсутність будь-якого роду форм дискримінації між економіками держав[3, с. 174].

Згідно з Б.Балашша, економічна інтеграція може бути реалізована у різних формах, які представляють собою відповідні ступені інтеграції: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз та повна економічна інтеграція.

Характерною особливістю зони вільної торгівлі є скасування тарифів та кількісних імпорتنих квот між державами-учасниками, але кожна держава при цьому має право на збереження власних тарифів по відношенню до інших держав-неучасників зони вільної торгівлі. Створення митного союзу, крім скасування внутрішніх торговельних обмежень, передбачає

вирівнювання імпорتنих тарифів для держав, які до нього не входять, тобто відбувається формування спільного митного тарифу. Спільний ринок варто розглядати як значно вищу форму економічної інтеграції, оскільки головною умовою його функціонування є не тільки скасування торговельних обмежень між державами, але й передбачається вільний рух факторів виробництва. На відміну від спільного ринку, економічний союз між державами передбачає зобов'язання держав-учасників гармонізувати свою економічну політику, а саме – усунути всі форми дискримінації.

Нарешті, найвищою формою економічної інтеграції за Б.Балашша є повна економічна інтеграція – спільний вектор реалізації державами-учасниками економічної політики, результатом якої є створення наднаціональної владної структури, в межах якої приймаються рішення, які мають загальнообов'язкову правову природу.

Теоретичні дослідження форм економічної інтеграції, здійснені Б.Балашша, безсумнівно, відіграють важливу роль в розвитку науки економічної теорії. В першу чергу, це стосується коректної поетапної побудови схеми розвитку інтеграційних об'єднань, яка має універсальний характер.

Варто зазначити, що на даний момент відокремлюють ще одну форму економічної інтеграції, яка знаходиться на початковому ступені її реалізації – це так звана «зона преференційної торгівлі» ( далі – ЗПТ).

ЗПТ передбачає зменшення митних ставок та інших торговельних обмежень по відношенню до товарообороту між територіями її держав-членів.

З цього випливає, що ЗПТ є формою часткової економічної інтеграції держав в сфері торгівлі товарами, котра не призводить до встановлення між їхніми територіями справжньої свободи пересування товарів.

Зона преференційної торгівлі функціонує на основі укладання між державами-учасниками преференційних торговельних угод (далі – ПТУ), які

включають в себе генералізовану систему торговельних преференцій (в рамках якої розвинуті країни визначають пільгові тарифи на імпортовані товари з країн, що розвиваються, а також інші невзаємні торговельні преференції). Ця найнижча стадія економічної інтеграції, тим не менш, з кожним роком посилює свій вплив на фрагментацію міжнародної економіки [4].

В 2011 році була презентована щорічна Доповідь Світової організації торгівлі (далі – СОТ), в якій основна увага була присвячена аналізу впливу ПТУ. Зокрема, зазначено, що такі угоди стають дедалі складнішими, оскільки укладаються як між державами одного регіону, так і між країнами різних регіонів. Загальновідомо, що головною метою укладання ПТУ є лібералізація торгівлі, проте, аналізуючи нові ПТУ, можна дійти висновку, що вони значно розширили коло питань в рамках регулювання торговельних відносин між державами-учасниками ПТУ. В Доповіді для таких угод було введено новий спеціальний термін – «глибокі преференційні торговельні угоди»[5].

С. Кашкін зазначає, що категорію «зони преференційної торгівлі» досить рідко можна зустріти в наукових працях з інтеграційного права. Прикладом офіційного закріплення ЗПТ слід вважати Договір про створення Зони преференційної торгівлі для держав Східної та Південної Африки, який був підписаний державами у 1981 році. Наприкінці 20 століття держави-учасниці договору вирішили остаточно перетворити ЗПТ на Спільний ринок для Східної та Південної Африки[6].

Іншим видатним економістом, який досліджував економічну інтеграцію, зокрема, акцентуючи увагу на протіканню інтеграційних процесів на теренах Західної Європи, був Д. Вайнер. На відміну від Б.Балашша, Вайнер фокусується на дослідженні ефектів та переваг функціонування митного союзу. Вперше теорія митного союзу була відображена в публікації Вайнера «The Customs Union Issue» в 1950 році. Він стверджував, що митний союз може відбуватися в результаті створення торгівлі (trade creation) або

торговельної відмінності (trade distinction). В першому випадку йде мова про перенесення акценту з внутрішнього виробництва з високими витратами на країну-партнера, де виробництво здійснюється за менших витрат. При зміні напрямку торгівлі відбувається перефокусування уваги з зовнішнього виробника з меншими витратами на виробництво товару на партнера з високими виробничими витратами. Вайнер вважав, що створення торгівлі підвищує економічний добробут країни, а торговельна відмінність, навпаки, знижує його.

Вайнер дотримувався ідеї того, що регіональні торговельні угоди, хоч і передбачають усунення деяких тарифів, все ж не гарантують залучення нових країн-учасників. Його підхід щодо створення торгівлі/торговельної відмінності допомагає зрозуміти, яким чином діють регіональні торговельні угоди. Ці дві рушійні сили можна показати на досить простому прикладі: припустимо, що дві країни А та В утворюють митний союз з країною, яка не є учасником угоди. Припустимо, що до утворення митного союзу країна А імпортувала певний вид товару з країни С, яка є виробником цього товару з найменшими витратами. Далі припустимо, що в результаті укладеної угоди А імпортує товар все ж з країни В, тому що вона має перевагу вільного доступу до ринку країни А. В цьому випадку, країна А робить свій вибір на користь країни В, яка виробляє товар з більш високою собівартістю, ніж виробник з країни С - таким чином, торговельні переваги для країни А є мінімальними. Однак, якщо країна А формує митний союз з країною С, країна А змогла б імпортувати більше товару з країни С та меншу кількість товару з країни В. В цьому випадку створюються сприятливі торговельні умови.

Вайнер стверджував, що найспішніші митні союзи виникають за умови взаємодоповнення економік держав, які планують об'єднатися, або якщо країни-учасники є основними торговельними партнерами одна для одної[7].

В той час, як Вайнер досліджував виробничі ефекти від створення митного союзу, Д. Мід зосередив увагу на аналізі споживчих інтеграційних

ефектів в моделі митного союзу. Д. Мідом була розроблена теорія «торговельної експансії», яка була чинником потенційного підвищення економічного добробуту економік держав, які інтегруються в межах митного союзу. Він розглядав взаємодію митних союзів на рахунок заміщення одного виду товару іншим, включно із товарозаміщенням на внутрішньому ринку ввезенням із країни-торговельного партнера (тобто, відбувається розгалуження торгового потоку) та заміщення імпорту з-за кордону товарами країни-партнера (перенаправлення торгового потоку). Як і у випадку заміщення виробничих ресурсів (ефект виробництва), при заміщенні одних готових товарів іншими (ефект споживання) до зростання економічного добробуту веде саме розширення зовнішньої торгівлі, а її перенаправлення - до витрат[8].

Д. Мідом вперше було проведено аналіз і в подальшому обґрунтовано вплив повної мобільності всіх факторів виробництва на економічний добробут країн у межах інтеграційної зони. Він прийшов до висновку, що свобода переміщення факторів виробництва вигідна для країн-учасниць, оскільки вона знижує відносний рівень рідкості цих факторів. Це означає, що не відбувається вирівнювання цін на фактори виробництва за рахунок розвитку торгівлі.

Аналізуючи фундаментальні класичні теорії економічної інтеграції, слід зауважити, що їхній зміст не містить чіткої концептуальної ясності щодо самої суті явища як міжнародної, так і регіональної інтеграції, чітких меж, в яких інтеграцію можна було б розглядати як процес та як стан.

Зокрема, А. Етціоні визначає інтеграцію як самостійний механізм та властивість, яка допомагає суспільству зберегти себе, своє існування за допомогою «власних процесів» без необхідності залежати від зовнішніх процесів своїх членів/учасників. Таким чином, він розглядає політичне співтовариство в якості спільноти, яка володіє трьома видами інтеграції, а саме: вона здійснює ефективний контроль над використанням засобів примусу, вона є центром прийняття рішень, які здатні суттєво вплинути на

розподіл ресурсів і винагород у співтоваристві, і це панівна форма політичної ідентифікації для переважної більшості політично свідомих громадян. Тобто, з визначення Етціоні можна констатувати, що інтеграція – це не процес, а скоріше граничний стан [9].

К. Дойч, з іншого боку, розглядає інтеграцію у формі процесу. Він резюмує такі цілі інтеграції як досягнення та збереження миру або іншу, визначену мету (зокрема, в економічній сфері). Цей процес, на думку Дойча, призводить до створення змішаного або плюралістичного співтовариства в залежності від поставлених цілей.

Хаас вбачає інтеграцію як процес створення політичної спільноти.

Три наведених вище визначення поняття інтеграції є яскравими прикладами різних наукових підходів. Незважаючи на відмінності у підходах та концепціях, всі ці теорії мають спільний знаменник, а саме – результатом інтеграції повинні бути зміни у прийнятті рішень вже не на національному, а регіональному рівні, без застосування примусу. Методи досягнення таких змін в кожній з теорій описані по-різному.

Таким чином, теорії, в яких здійснюється аналіз та дослідження інтеграції можна умовно розділити на два блоки: політичний та економічний.

Інтеграція в політичному сенсі та політична інтеграція у широкому розумінні пов'язані з соціальними науками, у вузькому сенсі – з економічними. Суть інтеграції в політичному сенсі може бути ототожнена з об'єднанням або організацією, яка складається з двох або більше одиниць. Крім того, основними умовами як політичної, так і економічної інтеграції є:

- створення уніфікованої правової бази;
- побудова спільних інститутів;
- розвиток центру прийняття рішень;
- наявність ідентичності.

*Перелік використаних джерел:*

1. Адамова К.З. Квазіінтегровані структури в новій економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.01 "економічна теорія" / Адамова Карина Зелманівна– Саратов, 2011. – 24 с.
2. Симонова М.Д. Аналіз розвитку інформаційної бази економічної глобалізації на сучасному етапі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/v/analiz-razvitiya-informatsionnoy-bazy-ekonomicheskoy-globalizatsii-na-sovremennom-etape>
3. Bella Balassa. The Theory of Economic Integration: An Introduction [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [http://ieie.itam.mx/Alumnos2008/Theory%20of%20Economic%20Integration%20\(Belassa\).pdf](http://ieie.itam.mx/Alumnos2008/Theory%20of%20Economic%20Integration%20(Belassa).pdf)
4. Regional trade agreements and preferential trade arrangements [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://www.wto.org/english/tratop\\_e/region\\_e/rta\\_pta\\_e.htm](https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_pta_e.htm)
5. World Trade Report 2011: The WTO and preferential trade agreements: From co-existence to the coherence [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://www.wto.org/english/res\\_e/booksp\\_e/anrep\\_e/world\\_trade\\_report11\\_e.pdf](https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf)
6. Кашкін С.Ю., Четвериков А.О. Основи інтеграційного права [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://books.google.com.ua/books?id=QIDKAgAAQBAJ&dq=Кашкин+зоны+п+референциальной+торговли&hl=uk&source=gbp\\_navlinks\\_s](https://books.google.com.ua/books?id=QIDKAgAAQBAJ&dq=Кашкин+зоны+п+референциальной+торговли&hl=uk&source=gbp_navlinks_s)
7. Viner, J 1950, The Custom Unions Issue, London, p. 52.
8. Meade, J.E. (1955) The Theory of Customs Unions; North-Holland Publishing Company; Amsterdam; 2nd printing, 1966
9. Етціоні А. Від імперії до суспільства. Новий підхід до міжнародних відносин. М., 2004.



### **Резнічук М.С. Теоретичні засади економічної інтеграції**

Стаття присвячена аналізу теоретичних підходів щодо визначення міжнародної економічної інтеграції. У статті досліджені основні концепції та моделі економічної інтеграції в контексті еволюції поглядів науковців щодо сутності інтеграційних процесів в міжнародних економічних відносинах. Проаналізовано тенденції та особливості утворення інтеграційних об'єднань та докорінні зміни в організаційно-інституційному механізмі їх функціонування.

Ключові слова: Економічна інтеграція, зона вільної торгівлі, митний союз, зона преференційної торгівлі, Світова організація торгівлі.

### **Резничук М.С. Теоретические основы экономической интеграции**

Статья посвящена анализу теоретических подходов к определению международной экономической интеграции. В статье исследованы основные концепции и модели экономической интеграции в контексте эволюции взглядов ученых относительно сущности интеграционных процессов в международных экономических отношениях. Проанализированы тенденции и особенности образования интеграционных объединений и коренные изменения в организационно-институциональном механизме их функционирования.

Ключевые слова: Экономическая интеграция, зона свободной торговли, таможенный союз, зона преференциальной торговли, Всемирная организация торговли.

### **Reznichuk M. Theoretical foundations of economic integration**

The article is devoted to the analysis of theoretical approaches to the definition of international economic integration. The article studies the basic concepts and models of economic integration in the context of the evolution of scientists' views on the essence of integration processes in international economic relations. In the article are analyzed tendencies and features of formation of integration associations

and radical changes in organizational and institutional mechanism of their functioning.

Key words: Economic integration, free trade zone, Customs Union, preferential trade zone, World Trade Organization.